

Stipta István¹

A bírósági igazgatás és felügyelet elvi kérdései a dualizmus kori tudományos és törvényhozási vitákban

*

A kiegyezés utáni közjogi szakirodalomban nagy hangsúlyt kaptak az állami szervek általános felügyeletének tartalmára és változataira vonatkozó álláspontok. A törvények szóhasználatát követve az elvi igényű szakmunkák is elkülönítették a legfőbb főfelügyeleti jogot, a főfelügyeleti hatáskört és a közvetlen felügyeleti jogot.²

A korabeli magyar alkotmányos rendszer belső logikája szerint az állami szervek feletti legfőbb főfelügyeleti jog az uralkodót illette. E jogánál fogva a király – felelős minisztériuma által – örködött az állam valamennyi polgári és katonai hatóságának pontos és szabályszerű ügykezelése fölött, és gondoskodott az e téren tapasztalt hiányosságok orvoslásáról. Ide sorolták azt a jogot is, hogy a közigazgatás és igazságszolgáltatás általános érdekében vagy egyes panaszok esetén elrendelhesse a szükséges adatok felterjesztését, és a visszaélések megvizsgálása, – szükség esetén – megtorlása iránt intézkedhetett.³

Dualizmus kori törvényeink nem zárták ki, hogy a miniszterek és más királyi főhatóságok által gyakorlandó ellenőrzés mellett az uralkodó személyesen is ellenőrizhesse a közhatalóságok működését, és azok eljárásairól közvetlen tudomást, bárkitől információt szerezhesen, felvilágosítást követelhesen, a keletkezett ügyiratokat felülvizsgálhassa. Régi jogunkban is biztosított volt az a királyi felségjog, hogy az uralkodó az általa észlelt hiányosságok megszüntetéséről közvetlen

¹ Egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Jogtörténeti, Jogelméleti és Egyházjogi Tanszék. Kapcsolat: stipta.istvan@kre.hu.

² A tisztelgő tanulmány megírásához Máthé Gábor *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása, 1867–1875* (Budapest, Akadémiai, 1982) című alapműve adott inspirációt.

³ Keleti Ferenc: Állami felügyelet. In Márkus Dezső (szerk.): *Magyar jogi lexikon. I.* Budapest, Pallas, 1898. 456; Suhayda János: *Magyarország közjoga. Tekintettel annak történeti kifejlődésére és az 1848-iki törvényekre.* Pest, Emich Gusztáv, 1861. 127; Boncz Ferencz: *Magyar államjog.* Budapest, Athaenum, 1877. 297; Vasváry Ferencz: *A magyar közigazgatás központi alapszervei.* Budapest, Politzer, 1902. 164; Ferdinandy Gejza: *Magyarország közjoga.* Budapest, Politzer, 1902. 627.

intézkedéssel vagy az arra létesített hatóságok útján intézkedhessen. Az alkotmányos monarchia hazai viszonyai között a király közvetlen főfelügyeletét szolgálták az úgynevezett felségfolyamodványok, amelyekben az állampolgárok bármely hatóság ellen panaszt tehettek. E felügyelet tárgyi hatásköre korlátlan volt, hiszen az államot képviselő uralkodó felügyelete minden hatóságra, az egyéni, társadalmi és állami élet összes megnyilvánulására, az állam és polgárai anyagi, szellemi és erkölcsi érdekeire egyaránt kiterjedt.⁴

Az alkotmányos monarchiákban általában érvényesülő felfogás szerint a miniszterek főfelügyelete alatt állt az ügykörükhöz tartozó valamennyi állami, törvényhatósági és községi hatóságok, hivatalok, továbbá az ezekben alkalmazott tisztviselők, altisztek és szolgák. A főfelügyelet a felügyelet körébe tartozó minden intézkedés közvetlen megtételének jogát is magában foglalta. A bíróságok felügyelete szempontjából fontos körülmény volt, hogy a miniszterek a főfelügyeleti jogaik körébe tartozó teendők végzésével egyes esetekben a vezetésük és felügyeletük alatt állók közül küldötteket bízhattak meg.⁵

A harmadik korabeli felügyeleti változat a közvetlen felügyelet volt. Eszerint minden állami hatóság és hivatal a saját főnökének vezetése és közvetlen felügyelete alatt állt. A *Magyar jogi lexikon* összefoglaló címszava szerint minden tisztviselő főnöknek minősült azokra nézve, akik törvény vagy a szolgálati szabályok szerint neki alá voltak rendelve. A főnököt az alárendelt közegekkel szemben a felügyelet, az ellenőrzés joga illette, egyben kötelessége terhelte. A szabályos hatásköri felhatalmazás alapján őket hivatali teendők ellátására utasíthatta, tőlük jelentéseket kérhetett, működésüket és eljárásukat megvizsgálhatta. A főnök e jogát a közvetlen alárendeltekkel direkt módon, a többiekkel szemben rendszerint a közvetlen főnökük útján érvényesíthette. Sürgős esetekben a közvetve alárendelt is közvetlenül utasítható volt, de erről a közvetlen főnököt egyidejűleg értesíteni kellett. Az állami szolgálati szabályok szerint az alárendeltnek a főnök kiadott utasításait teljesítenie kellett. Az utasított fellebbezési joggal nem rendelkezett, de az ügyrendben megállapított esetekben a szóbeli utasítás írásban való közlését kérhette.⁶

⁴ Keleti (1898): i. m. 457; Felségfolyamodvány. In *Uj idők lexikona. IX–X. Eötvös – Frémont*. Budapest, Singer és Wolfner, 1938. 2360.

⁵ Keleti (1898): i. m. 456; Csillag Gyula: *A régi magyar alkotmány és az 1848-ki és 1867-iki évek közjogi alkotásai*. Budapest, Athaenum, 1871. 109; Vigyázó Ferenc: *Az európai közjog. Egy alkotmányos garantiája*. Budapest, Franklin, 1896. 170; Ferdinandy Gejza: *A magyar alkotmányjog tankönyve*. Budapest, Franklin, 1911. 145.

⁶ Keleti (1898): i. m. 456–457; Kmety Károly: *A magyar közigazgatási jog kézikönyve*. Budapest, Politzer, 1897. 788; vö: Rényi József: *A helyi önkormányzat és a felette gyakorolt állami felügyelet elve és jogrendszere. Különös tekintettel a kormányhatósági felügyeletre*. Budapest, Franklin, 1896; Stein Lőrincz: *Az államigazgatás és igazgatási jog alapelvei. A bécsi egyetemi tanár után, s hazai viszonyainkra és törvényhozásumkra való utalásokkal Kautz Gusztáv által*. Pest, Ráth Mór, 1871. 33.

Az állami szervekre általában vonatkozó korabeli felügyeletértelmezések után indokolt ezeknek az igazságügyi igazgatás területére vonatkozó változatait is áttekinteni. Ennek előfeltétele azonban annak vizsgálata, hogy a korabeli közigazgatás-tudomány hogyan definiálta az igazságügyi felügyelet és igazgatás szerepét, továbbá tárgyi terjedelmét a dualista államszervezetben.

Kmety Károly szerint az igazságügyi közigazgatás tág értelemben „a jogrend fenntartására és a megzavartnak helyreállítására irányzott köztevékenységet jelenti, ami a szorosan vett igazságszolgáltatáson túl magában foglalja mindazon közintézményeket és működéseket is, melyek a jogrendnek preventív eszközökkel való oltalmazására céloznak”. E felfogásban az igazságügyi igazgatás köre jóval tágabb a bíróságok hatáskörénél, hiszen számos (például közjóléti) állami intézmény igazgatását is magában foglalta. A szerző szerint az igazságügyi igazgatás egy másik, szorosabb értelme szerint az a „bírósági és ahhoz csatlakozó igazságszolgáltatási szervezetek és intézetek működését jelenti, tehát mindazon köztevékenységet, melyet azon szervek fejtenek ki”. Ebben az értelemben az igazságügyi igazgatás a szorosan vett bíráskodáson, a büntető-, a magán- és a közjogi ítélkezésen kívül a nem peres jogügyek egész sorának hatósági intézését is magában foglalta, így a perrendtartások és a nem peres jogügyek (bírósági) rendtartásai (telekkönyvi rendtartás, végrehajtási eljárás, csődrendtartás) is az igazságügyi közigazgatás hatáskörébe tartozott. A jeles szerző utalt arra is, hogy a tevékenységi kör közönséges, mindennapi értelme szerint az igazságügyi igazgatás sokkal kevesebbet jelent, hiszen figyelmen kívül hagyja a peres és peren kívüli jogszolgáltatás egész területét, vagyis mindazt, „amit bírói joghatósággal intéznek el, csak azon közigazgatást értik alatta, amely a jogszolgáltatásra rendelt szervezet létesítésében, e szervezet megfelelő működése előfeltételeinek megszerzésében és biztosításában tevékeny”.⁷

A kiegészítés évében törvényi legitimáció nélkül, a minisztertanácsban állapították meg a minisztériumok első ügykörét, – ahogyan akkor nevezték – „különös hatáskörét”. A minisztertanács a volt kormányiszékek: a helytartótanács és az udvari kancellária feladatait, valamint a bécsi igazságügyi minisztériumnál tárgyalt magyar ügyeket szakágazatok szerint csoportosítva osztotta fel a minisztériumok között. Az Igazságügyi Minisztérium ügykörébe a „jogszolgáltatás

⁷ Kmety (1897): i. m. 782. Hasonló álláspontot képviselt Balogh Arthur *Közigazgatástan* című munkájának (megjelent a Tudományos zseb-könyvtár sorozat 151. részeként, Pozsony–Budapest, Stampfel Károly kiadása, 1903) igazságügyi igazgatásról szóló fejezetében (53. oldal). A fogalmat szűkebben értelmezte Falcsik Dezső: „Az igazságügyi igazgatás az igazságszolgáltatásra rendelt szervezet létesítésében, s ezen szervezet működésének elősegítésében és biztosításában áll.” (*Magyar közigazgatási jog*. Pozsony–Budapest, Stampfel Károly, 1900. 94.) Összegző áttekintést ad Tamás András: *Bíróságok igazgatása*. In Schanda Balázs – Varga Zs. András (szerk.): *Látólat közjogunk elmúlt évtizedéről*. Budapest, PPKE, 2010. 182.

szervezése, igazgatása, működése és felügyelete körébe tartozó ügyek” kerültek.⁸ E szöveg már utalt az „igazgatás” kifejezésre, igaz, a tevékenység tartalmának pontosabb meghatározására ezúttal sem került sor. A minisztertanácsi határozat említette a társfogalmat, a felügyeletet is, de ez a főhatósági hatáskör sem kapott még konkrét legitim tartalmat. Ez a fogalmi (és az ezzel járó) komoly tartalmi bizonytalanság jóval később, a Szilágyi Dezső által kezdeményezett törvény révén részben tisztázódott, hiszen a bíróságok és ügyészségek feletti felügyeleti jog elvi kereteiről és gyakorlati tartalmáról az 1891. évi XVII. törvénycikk szövege és főleg – a tudományos törvényt magyarázat szintjén megfogalmazott – indokolása érdemi iránymutatást adott.

**

Az igazságügyi miniszter hatásköréről és a bírói kinevezés feltételeiről az 1869. évi IV. törvénycikk képviselőházi vitájában a tárgyunk szempontjából is fontos vita zajlott. A kiélezett közjogi szóváltásban Deák Ferenc az 1848. évi III. törvénycikk 19. §-ában már körvonalazott Államtanácsra hivatkozott, amelyet fele részben a képviselőház által választott, fele részben az uralkodó által kinevezett testületként javasolt felállítani. Indítványa szerint a bírák kinevezésében megmaradna az igazságügyi miniszter előterjesztői joga, de az uralkodói kinevezés előtt a miniszteri szándékot a paritásos összetételű, alkotmányos testület véleményezné. A képviselők többsége nem értett egyet a javaslattal, és a nagy tekintélyű pártvezér ellen szavazott.⁹

Az igazságszolgáltatást érintő állami felügyeleti jog első törvényes, de csupán részlemezket tartalmazó rendelkezése két évvel a bírói és a közigazgatási hatalom szeparációjáról szóló törvény után született. A bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről szóló 1871. évi VIII. törvénycikk 5. §-a úgy fogalmazott:

„Ő Felsége legfőbb felügyeleti joga, melynél fogva felelős igazságügyi ministere által a bíróságok pontos és szabályszerű ügykezelése fölött őrökdi, e részben a tapasztalt hiányok orvoslásáról gondoskodik, az igazságügy általános érdekében, vagy egyes panaszok esetében a szükséges adatok felterjesztését elrendeli, a visszaélések

⁸ Szászi András: Adatok az Igazságügyminisztérium ügyintézésének történetéhez, 1867–1918. *Levéltári Közlemények*, 26. (1955). 188; Gerlóczy Géza szerint (*Jogisme*. Kassa, Vitéz, 1900. 107.) az igazságügyi igazgatás „feladata a bírói hatalom gyakorlásának módját s az erre szolgáló intézmények működését biztosítani és ellenőrizni”.

⁹ *Az 1869-dik évi april 20-dikára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház – Napló. II.* Pest, Légrády, 1869. 381, 442; Kónyi Manó (szerk.): *Deák Ferenc beszédei. 1868–1873. VI.* Budapest, Franklin Társulat, 1903. 219–222; Nagy Gusztáv – Marosi Ildikó: A bíróságok igazgatása. In Csink Lóránt – Varga Ádám (szerk.): *Bírósági-ügyészségi szervezet és igazgatás*. Budapest, Pázmány Press, 2017. 46.

megvizsgálása és megtorlása iránt intézkedik, jövőre is érintetlenül marad; azonban bármely hivatali büntett, vagy vétség megfenyítése csak a jelen törvényben szabályozott úton és módon eszközölhető.”

A törvény képviselőházi vitájában tekintélyes ellenzéki képviselők állították: ha miniszter felügyeleti jogot gyakorol az ítélkező szervek működése fölött, az veszélyezteti a bíróságok függetlenségét. Egy részük határozottan követelte, hogy e téren felügyeletet csak a felsőbb bíróságok kaphassanak. A kérdés sokáig nyitott volt, hiszen a kormánypárt tagjai sem képviseltek azonos álláspontot ebben a kérdésben. Ezúttal Deák Ferenc tekintélye döntött. A bíróságok felügyeletének elvi kérdéseit hosszú időre eldöntő vitában kifejtette, hogy az igazságszolgáltatás felügyelete a végrehajtó hatalmat illető olyan jog, amelyet az uralkodó az igazságügyi minisztere által gyakorol. Szerinte állami kontroll nélkül nincs gyors és biztos igazságszolgáltatás. Az ellenzékkel szemben azzal érvelt, hogy a javaslat nem jogosítja fel a minisztert a bírák felfüggesztésére, elmozdítására vagy megbüntetésére, „a miniszter a mulasztások és a törvényellenes cselekvések felett nem ítél, csak felügyel”.¹⁰ Deák érvelésében fontos elem volt, hogy a bíróságok feletti igazságügyi miniszteri felügyeleti jog magából az alaptörvényi erejű 1848. évi III. törvénycikkből következik. E törvény szerint ugyanis – mint minden jogot – az egész végrehajtó hatalmat, ideértve az igazságszolgáltatás feletti felügyeletet is, a törvény értelmében az uralkodó a magyar minisztérium által gyakorolja. A jogi forradalom időszakában meghonosított alkotmányosság egyik alapelve, hogy minden cselekvésnek, amely a kormány végrehajtási körében történik, felelősség alatt kell történnie. E rendszerben ugyanis az országgyűlésnek tudnia kell, hogy szükség esetén kit vonjon felelősségre. Ha az igazságszolgáltatási felügyeleti jogot a bíróságra bíznák, e testületet kellene felelősségre vonni.

A deáki érveléstől függetlenül hangot kapott az az álláspont is, hogy a bíróságok külső felügyeletére a bíróságok függetlensége érdekében is szükség van. A korabeli gondolatmenet szerint parlamentáris államban minden hivatali cselekvésért vagy mulasztásért valakinek felelősnek kell lennie: „Ha a bíróság rosszul működik, a felügyelő hatóságot okolják ezért, ha pedig ez nem volna, akkor magát a bíróságot támadnák meg, ezzel pedig annak függetlensége van veszélyeztetve.”¹¹

¹⁰ Kónyi (1903): i. m. 252. Az ellenzék hivatkozott a korabeli Angliára, ahol az igazságügyi miniszter elnevezésnek rossz hangzása volt, mert attól tartottak, hogy nem csupán a bíróságok igazgatása, hanem az „igazság” is a miniszter ellenőrzése alá kerülne. Lásd még Rácz Attila: Az igazságügyi igazgatás. *Jogtudományi Közlöny*, 28. (1973), 12. 645; vö: Badó Attila – Márki Dávid: Az angol bírósági igazgatás és a bírói függetlenség. *Comparative Law Working Papers*, 4. (2020), 1. Különszám. 1–36.

¹¹ Reiner Ignác: A bírói és ügyészi szervezet módosítása. *Jogtudományi Közlöny*, 25. (1890), 37. 292–293.

A dualizmus kori közjogi felfogás szerint a modern jogállamban sem az államfő, sem a kormány nem bíraskodhat, az ítélkezést külön erre célra létrehozott állami szerveknek kell ellátniuk. A korabeli érvelésekben gyakran hivatkoztak Montesquieu: *De l'esprit des lois* című művének VI. fejezetére, amely szerint a bíraskodás elválasztása a végrehajtó hatalom gyakorlásától olyan lényeges igény, amely a jogállamot a rendőrállamtól megkülönbözteti.¹² A dualista állam megalapozásában részt vevő törvényhozók általában egyetértettek azzal, hogy a közigazgatástól elkülönült ítélkezés igazságossága minden tekintetben független bírót feltételez, olyat, akinek a döntéseket befolyástól mentesen és minden következménytől való félelem nélkül kell meghoznia. A neoabszolutizmus bírói visszaélései nyomán is egyértelmű volt, hogy a végrehajtó hatalom felsőbb utasításokra eljáró tisztviselői ennek az alkotmányos elvárásnak nem felelhetnek meg.

A korabeli elméleti és törvényhozási viták felszínre hozták azt is, hogy a hatalmi ágak elválasztása nem csupán azt jelenti, hogy a bíraskodás mentesül a közigazgatás jogosulatlan befolyásától, hanem azt is, hogy az ítélkezést ne bízzák a közigazgatás szerveire. Ez az igény nem teljesült maradéktalanul, hiszen például a szolgabírák közigazgatási tisztviselőként bírói hatáskörben is eljárak. A törvényhozásunk nem ragaszkodott a hatalmi ágak merev elkülönítésének tételéhez, hiszen – annak ellenére, hogy az 1869. évi IV. törvénycikk elvileg elválasztotta egymástól a közigazgatást és az az igazságszolgáltatást – egyes törvények (1871. évi XXXI. tc. 15-26. §, 1871. évi XXXII. tc. 2. §, 1874. évi XXXIII. tc. 50. §) lehetővé tették közigazgatási ügyekben hozott döntések bírósági felülvizsgálatát. A szeparációs törvény meghozatala utáni időszakban a két hatalmi ág viszonyában további ellentmondások alakultak ki. A végrehajtó hatalom intézkedéseiről esetenként egyik fokban igazságszolgáltatási, másik szinten közigazgatási szerv döntött. Lényegesen különbözött egymástól a felülvizsgáló hatalom jogalapja is. A közigazgatási hivatalnokok és tisztviselők egy része időszaki választástól, másik csoportja az állandó kinevezésből származtatta legitimitását. Voltak olyanok is, akik az önkormányzat megbízása alapján (ingyenesen és hivatali jelleg nélkül) teljesítették jogszolgáltató teendőiket.

Mai tudományos művekben is gyakran figyelmen kívül marad, hogy a hatalmi ágak legteljesebb szétválasztása a korabeli magyar értelmezés szerint sem jelentette azt, hogy a két hatalomkör között semmiféle szerves kapcsolat ne legyen.

¹² Marschalkó János: Bírósági szervezet. In Márkus Dezső (szerk.): *Magyar jogi lexikon. II.* Budapest, Pallas, 1899. 88; Peres Zsuzsanna: Ifj. Mailáth György országbíró életpályája (1818–1883). *Bírósági Szemle* 1. (2020), 1. 51.

Erre egyrészt a kormány felügyeleti jogánál, másrészt a különböző szakban eljáró hivatalok egymásrataltságánál, kooperációkényszerénél fogva szükség is volt.¹³

A magyar közjogi irodalomban 1869 után egyre nagyobb hangsúlyt kapott, hogy az 1869. évi IV. törvénycikk merev szeparációt követelő tétele ellenére a bíróságok maguk is igazgattak, hiszen tevékenyen részt vettek az igazságügyi igazgatásban. Ennek elvi feloldása (összeegyeztetése) csak úgy volt lehetséges, hogy az igazságügyi igazgatást kivették a közigazgatás fogalma alól. A bíróságok igazgatási teendőkkel történő megbízása gyakorlati szükségszerűség volt, hiszen a korabeli igazságügyi kormányzatnak nem voltak külső vidéki közegei, területi és helyi decentralizált szervei. A bírósági igazgatás egyik korabeli hazai sajátossága volt az is, hogy az igazgatási teendőket nem a bíróságok mint testületek, hanem azok főnökei látták el, akiknek ebben a tekintetben az egyébként önállóan eljáró bírák is alá voltak rendelve. Elvi szempontból eltérő megítélés alá esett a bíróságok testületi közreműködése a kijelölés alkalmával, amely a bíróságok szervezetén belül alakult bizottságok által történt, és szintén fontos igazgatási funkció volt. Kortársi megítélés szerint a bírói függetlenség egyik garanciája, hogy a kijelölés a bíróságok feladata legyen. Ezt a hatáskört ezért akkor is a bíróságok kezében kellett volna hagyni, ha a közigazgatási teendőknek a bírászkodástól való elválasztása a gyakorlatban is maradéktalanul érvényesül.¹⁴

¹³ Eötvös József: *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra*. Budapest, Révai, 1902. (II. kötet, 3. könyv, 7. fejezet) 133–142; vö. Rácz Attila: *Az igazságszolgáltatási szervezet egysége és differenciálódása*. Budapest, Akadémiai, 1972 (passim).

¹⁴ A bírói szervezet módosítása és az automatikus előléptetés. *Jogtudományi Közlöny*, 43. (1908), 27. 239–240; *Pesti Napló*, 57. (1906), 240. 3; A törvényszéki tanácsok alakítása. *Jogtudományi Közlöny*, 23. (1888), 38. 315; Degré Miklós: A járásbírói ügyvitel és a központi járásbírói. *Ügyvédek Lapja*, 31. (1914), 48. 2–3; Árvai Zsuzsanna: A bíróságok igazgatásának egyes elméleti kérdései és modelljei. *Bírósági Szemle*, 2. (2021), 1. (Megjelenés alatt.)

Irodalomjegyzék

- A bírói szervezet módosítása és az automatikus előléptetés. *Jogtudományi Közöny, 43.* (1908), 27. 239–240.
- A törvényszéki tanácsok alakítása. *Jogtudományi Közöny, 23.* (1888), 38. 315.
- Árva Zsuzsanna: A bíróságok igazgatásának egyes elméleti kérdései és modelljei. *Bírósági Szemle, 2.* (2021), 1. (Megjelenés alatt.)
- Az 1869-dik évi april 20-dikára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. II.* Pest, Légrády, 1869.
- Badó Attila – Márki Dávid: Az angol bírósági igazgatás és a bírói függetlenség. *Comparative Law Working Papers, 4.* (2020), 1. Különszám. 1–36.
- Balogh Arthur: *Közigazgatástan.* Pozsony–Budapest, Stampfel Károly, 1903.
- Boncz Ferencz: *Magyar államjog.* Budapest, Athaenum, 1877.
- Csillag Gyula: *A régi magyar alkotmány és az 1848-ki és 1867-iki évek közjogi alkotásai.* Budapest, Athaenum, 1871.
- Degré Miklós: A járásbírói ügyvitel és a központi járásbírói ügyvitel. *Ügyvédek Lapja, 31.* (1914), 48. 2–3.
- Eötvös József: *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra.* Budapest, Révai, 1902.
- Falcsik Dezső: *Magyar közigazgatási jog.* Pozsony–Budapest, Stampfel Károly, 1900.
- Ferdinandy Gejza: *Magyarország közjoga.* Budapest, Politzer, 1902.
- Ferdinandy Gejza: *A magyar alkotmányjog tankönyve.* Budapest, Franklin, 1911.
- Gerlóczy Géza: *Jogisme.* Kassa, Vitéz, 1900.
- Keleti Ferenc: Állami felügyelet. In Márkus Dezső (szerk.): *Magyar jogi lexikon I.* Budapest, Pallas, 1898.
- Kmetty Károly: *A magyar közigazgatási jog kézikönyve.* Budapest, Politzer, 1897.
- Kónyi Manó (szerk.): *Deák Ferenc beszédei. 1868–1873. VI.* Budapest, Franklin Társulat, 1903.
- Marschalkó János: Bírósági szervezet. In Márkus Dezső (szerk.): *Magyar jogi lexikon. II.* Budapest, Pallas, 1899.
- Máthé Gábor: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása, 1867–1875.* Budapest, Akadémiai, 1982.
- Nagy Gusztáv – Marosi Ildikó: A bíróságok igazgatása. In Csink Lóránt – Varga Ádám (szerk.): *Bírósági-ügyészeti szervezet és igazgatás.* Budapest, Pázmány Press, 2017. 81–126.
- Peres Zsuzsanna: Ifj. Mailáth György országbíró életpályája (1818–1883). *Bírósági Szemle, 1.* (2020), 1. 47–56.
- Pesti Napló, 57.* (1906), 240. 3.
- Rácz Attila: *Az igazságszolgáltatási szervezet egysége és differenciálódása.* Budapest, Akadémiai, 1972.
- Rácz Attila: Az igazságügyi igazgatás. *Jogtudományi Közöny, 28.* (1973), 12.
- Reiner Ignác: A bírói és ügyészi szervezet módosítása. *Jogtudományi Közöny, 25.* (1890), 37. 292–293.
- Rényi József: *A helyi önkormányzat és a felette gyakorolt állami felügyelet elve és jogrendszere. Különös tekintettel a kormányhatósági felügyeletre.* Budapest, Franklin, 1896.
- Stein Lőrincz: *Az államigazgatás és igazgatási jog alapelvei. A bécsi egyetemi tanár után, s hazai viszonyainkra és törvényhozásunkra való utalásokkal Kautz Gusztáv által.* Pest, Ráth Mór, 1871.

- Suhayda János: *Magyarország közbjoga. Tekintettel annak történeti kifejlődésére és az 1848-iki törvényekre*. Pest, Emich Gusztáv, 1861.
- Szászi András: Adatok az Igazságügyminisztérium ügyintézésének történetéhez, 1867–1918. *Levéltári Közlemények*, 26. (1955). 188–205.
- Tamás András: Bíróságok igazgatása. In Schanda Balázs – Varga Zs. András (szerk.): *Láttelet közbjogunk elmúlt évtizedéről*. Budapest, PPKE, 2010. 181–196.
- Új idők lexikona. IX–X. Eötvös – Frémont*. Budapest, Singer és Wolfner, 1938.
- Vasváry Ferencz: *A magyar közigazgatás központi alapszervei*. Budapest, Politzer, 1902.
- Vigyázó Ferenc: *Az európai közbjog. Egy alkotmányos garantiája*. Budapest, Franklin, 1896.